

»INFRASTRUKTUR« OG KAPITAL VALORISERING.*

Kritik af D. Lämples »Staten og de almene produktionsbetingelser«.

Marc Fester

I den marxistiske diskussion om de almene produktionsbetingelsers rolle i »forholdet mellem politik og økonomi«¹ har der i det væsentlige været tre standpunkter:

1. De almene produktionsbetingelser er samfundsmæssigt benyttede betingelser og kan *derfor* ikke fremstilles i vareform, altså privat.
2. De almene produktionsbetingelser er bestemt som statsligt formidlede produktionsbetingelser, uafhængigt af særegenheder ved brugen af dem.
3. De almene produktionsbetingelser er brugsværdier, der konsumeres i fællesskab og på samme tid i forskellige produktionsprocesser. Det særlige ved brugen af dem betinger bestemte samfundsmæssige former, bestemte værdicirkulationsformer resp. en statsliggørelse af dem.

* Oversat fra: ARCH+, nr. 23, 6. årg. (1974), s. 55-71.

1. Dieter Lämple: Staten og de almene produktionsbetingelser, København 1973. Citeret som DL.

Det uholdbare i det første standpunkt vil vi eftervise. Det andet standpunkt som Projekt Klassenanalyse (PKA) er repræsentant for, er diskussionsgenstand i vores efterskrift. ** Den tredje position er den, som Marx skitserer i 'Grundrisse' og som Lápplé i princippet også repræsenterer, hvilket et dog er uklart på grund af en række fundamentale fejl i hans fremstilling. Gennem en kritik af Lápplé forsøger vi at rekonstruere begrebsbestemmelsen og at afklare spørgsmålet om en kapitalisering af de almene produktionsbetingelser samt grundene til deres statsliggørelse.

Lápplés bog »Staten og de almene produktionsbetingelser« behandler ikke én, men to genstande; staten og de almene produktionsbetingelser. Vi afgrænser her kritikken til bogens anden del, altså fremstillingen af de almene produktionsbetingelsers begreb og spørgsmålet om deres kapitalisering, resp. grundene til statsliggørelsen.²

Vores fremstilling er derfor tredelt:

Del I om de almene produktionsbetingelsers begreb

Del II om formen for værdiens cirkulationsmåde ved kapitalistisk drevne almene produktionsbetingelser

Del III om grænser for deres kapitalisering og grundene til en statsliggørelse af de almene produktionsbetingelser.

I. Om de almene produktionsbetingelsers begreb

1 Lápplés afvisning af et »infrastrukturbegreb« eller af et omfattende begreb for de almene betingelser for den økonomiske reproduktionsproces.

Kernen i Lápplés kritik af den borgerlige infrastrukturteori, især Jochimsens (se DL s. 63) er påstanden om en »problematiske subsumering« af *funktionelt* vidt forskellige »produktionsbetingelser« under *ét* omfattende begreb. Heroverfor insisterer Lápplé på at differentiere mellem

- »almene produktionsbetingelser«
- »arbejdskraftens almene reproduktionsbetingelser« og
- »almene ydre betingelser for produktionsmåden« (f.eks. »justits- og militærvæsen«, DL s. 68)

** Dette efterskrift er ikke medtaget her.

2. Denne begrænsning er mulig, fordi Lápplé kun betragter overgangen til den borgerlige stats økonomiske funktioner som et *historisk* problem i stedet for at udvikle de statsfunktioner, som først bliver nødvendige under kapitaludviklingen, som en *formmæssig mulighed*, der er indeholdt i denne stats »almene begreb«. Hans statsafledning er ikke forudsætning for hans fremstilling af de almene produktionsbetingelser, ligesom den heller ikke fortsættes i denne fremstilling.

Herved undgår han, at »de almene produktionsbetingelsers begreb ... bliver slået sammen med alle mulige andre statsfunktioner« (DL s. 73) Han kritiserer især - bl.a. vendt mod PKA³ - »at man forveksler eller ligestiller frembringelsen af almene produktionsbetingelser ... og statens frembringelse og opretholdelse af de almene ydre betingelser for den kapitalistiske produktionsmåde.«

Men herved går Läßple let henover, at forskellen på de almene produktionsbetingelser og arbejdskraftens almene reproduktionsbetingelser er af en anden kvalitet end forskellen mellem disse to og statens 'overhøjhedsfunktioner'. De »almene ydre betingelser« er nødvendigvis *altid* statslige institutioner eller retsinstitutter, ikke produkter og tjenester, som i sig også ville kunne fremstilles af kapitalen som varer. Läßple undlader at udarbejde fællestrækkene ved de to første »almene betingelser«; undlader det endda i funktionel forstand: de er begge elementer i samfundets økonomiske reproduktionsproces, og går således enten *direkte* ind i produktionen som produktionsmidler eller *formidlet* over arbejdskraftens brugsværdi, hvorfor de er »nødvendige« produkter eller tjenester.⁴ - For det andet undlader Läßple at bestemme de almene produktionsbetingelsers fælles *almene* karakter og arbejdskraftens almene reproduktionsbetingelser *som sådan*. Hvis der findes en fælles almen karakter for begge - hvilket Läßple næppe vil bestride ud fra sin bestemmelse af de almene *produktionsbetingelsers* almene karakter - er det ikke til at indse, hvorfor de almene produktionsbetingelser og arbejdskraftens almene reproduktionsbetingelser ikke kan sammenfattes under *ét* begreb - det være sig de *almene* betingelser for samfundets økonomiske reproduktionsproces eller netop »infrastrukturen«.⁵ - Det drejer sig derfor om at bestemme det »almene« i forbindelse med disse almene betingelser i et begreb, som gælder både for de almene produktionsbetingelser og for arbejdskraftens almene reproduktionsbetingelser.

3. Se DL s. 85 samt Projekt Klassenanalyse: Zur Kritik der 'Sozialstaatsillusion', i: Sozialistische Politik, 14/15; her er PKA talsmænd for den første af de tre anførte positioner. Øjensynligt påvirket af Läßples kritik går de derimod over til en blandingsform mellem position to og tre i deres Materialien zur Klassenstruktur in der BRD, I. Teil, Berlin 1973, s. 112f.
4. Med denne formulering udelukkes ikke-reproduktive varer og tjenester, der hverken indgår i arbejderklassens nødvendige konsumtion eller er produktionsmidler (afdeling III), fordi de ikke er betingelser eller forudsætninger for produktion og reproduktion.
5. Med hensyn til den manglende skelnen mellem disse to taler Läßple om (s. 70) »den farlige ideologiske funktion i dette tilsyneladende klasseneutralitets begreb 'infrastruktur'.« Men »infrastrukturens« tilsyneladende klasseneutralitet kan dog ikke (for så vidt som den stammer fra andet end statens tilsyneladende klasseneutralitet i det hele taget) ophæves begrebsligt af en funktionel skelnen mellem arbejdskraftens reproduktionsbetingelser og produktionsbetingelserne. At begribe arbejdskraftens almene reproduktionsbetingelser som alene arbejderne og ikke også kapitalens reproduktionsbetingelser ville faktisk være ideologi.

2. Til en begrebsbestemmelse af den almene karakter af de almene betingelser for den økonomiske reproduktion: funktions- eller formbestemmelse?

Tese: Kriteriet for 'det almene' i de almene produktionsbetingelser samt i arbejdskraftens almene reproduktionsbetingelser skal ikke søges i deres »funktion i den samfundsmæssige produktionsproces«⁶, men i det særlige ved deres form. En formbestemmelse af 'det almene' kan dog ikke foretages ved at opheve statslig eller privat ejendom til kriterium. Alternativet er dog ikke en funktional bestemmelse, men en formbestemmelse, der baseres på brugsværdiens konsumtionsmåde. De almene betingelser adskiller sig fra de særlige ved at de »konsumeres i fælleskab af mange«⁷.

Läpple afviser i første omgang en »formbestemmelse« af de almene produktionsbetingelser med følgende *negative definition*: »Bestemmelsen af de almene produktionsbetingelser .. har intet at gøre med spørgsmålet om, hvem der fremstiller dem, resp. hvem der finansierer deres fremstilling eller hvem der driver dem.«⁸ (Når fremstillingen eller driften af varer eller tjenester, der i og for sig kunne foregå privatkapitalistisk, foregår i den kapitalistiske stats regi, har vi - her kun helt alment - at gøre med et udtryk for modsigelsen mellem den kapitalistiske produktions private og samfundsmæssige karakter. Med et begreb om de almene produktionsbetingelser, der på forhånd identificerer 'alment' med 'statsligt fremstillet', begrænser man sig til kun at forstå *resultatet*, men ikke den måde, hvorpå denne modsigelse gør sig gældende, ligesom man også undgår spørgsmålet om brugsværdien her bliver et formbestemmende moment og i givet fald hvordan). Det er således nødvendigt først at udvikle et *begreb* om de almene betingelser for den økonomiske reproduktionsproces, *som ikke er specifikt for kapitalismen*, og som baseres på *det særlige i brugen* af disse varer eller tjenester. Det særlige i brugen kan enten ligge i deres funktion (hvem og hvortil, dvs. hvilke produktions- eller konsumtionsprocesser de indgår i) eller i brugens form, »konsumtionsmåden«.

Det *positive* kriterium, som Läpple angiver, baseres - og som vi skal vise med urette - på funktionen: »Bestemmelsen, at være almene produktionsbetingelser, følger ene og alene af deres funktion i den samfundsmæssige

6. DL s. 74. Se også s. 103ff.

7. K. Marx: Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie, Frankfurt, u.å. s. 431.

8. DL s. 74. - Denne negative definition er det afgørende fremskridt i Läpples analyse. Den gennembrøder den borgerlige identitet mellem »kollektive goder« og statsligt tilvejebragte goder, og går i stedet ud fra et begreb, der baseres på *det særlige i forbruget*, hvorefter man undersøger, hvilken specifik økonomisk form disse almene produktionsbetingelser antager i den borgerlige produktionsmåde. På grund af en række uklarheder er Läpple dog, som vi skal vise, ikke i stand til at gennemføre denne fremstilling.

produktionsproces«. ⁹ Et rent funktionelt begreb om den almene karakter ville kun kunne bygge på, at der findes klasser af varer og tjenester, som konsumeres »alment« dvs. af *alle* kapitaler. Läßple udvikler faktisk ikke et sådant begreb. Men orienteringen mod et funktionelt begrebs *omfang* spiller alligevel en vigtig rolle i hans fremstilling. - Det funktionelle begreb om »infrastruktur« sammenfatter alle de varer og tjenester, der tilfredsstill kriteriet om, at en brugsværdiklasse (ikke den *samme* brugsværdi) konsumeres af alle, under ét begreb. Men det ville end ikke harmonere med positivistiske anvendelighedskriterier. Et sådant begreb ville nemlig ikke alene omfatte den samlede energiproduktion, transport- og kommunikationsvæsenet, vandforsyningen, forskningssektoren, uddannelses- og sundhedsvæsenet, boligsektoren, kreditvæsenet, men også store dele af næringsmiddel- og forbrugsvarereproduktionen. Da dette åbenlyst ikke er meningen, når man taler om »infrastruktur«, må man indføre flere hjælpeskriterier, der især udelukker forbrugsvarer: lang levetid, stort nødvendigt og udeleligt kapitalminimum osv. Hvis vi begrænser det funktionelt bestemte begrebs omfang ved kun at betragte almene *produktions* betingelser, bliver resultatet et begrebsomfang der er præcis det samme som Läßples: elektroenergiproduktion, transport- og kommunikationsvæsen samt vandforsyning.

Et marxistisk begreb om »det almene« i den økonomiske reproduktions almene betingelser må knyttes til den særlige forbrugsform for de således bestemte varer og tjenester. Kriteriet for »det almene« ved disse almene betingelser er virksomheders eller individers **kollektive konsumering** af dem. Produktionens og reproduktionens almene betingelser tilfredsstill »individets *samfundsmæssigt satte* behov, dvs. de behov, som man ikke konsumerer som enkeltindivid i samfundet, men *i fællesskab med andre ...* - hvis *konsumtionsmåde ifølge sagens natur* er samfundsmæssig ...« ¹⁰ Den almene produktionsbetingelse »forbruges af forskellige kapitaler (resp. virksomheder, M.F.) *på samme tid* som en *fælles betingelse* for deres produktion og cirkulation.« ¹¹

9. DL s. 74. Han fortsætter: »Dvs. at de almene produktionsbetingelser bliver almene ved, at de ikke er indeholdt i en særlig produktionsproces, men netop fungerer 'som forbindelsesled mellem en masse særlige kapitalers produktionsprocesser' (Grundrisse, s. 613)« Marx' formulering er dog slet ikke »ene og alene« en funktionsbestemmelse. Kun udtrykket »forbindelsesled« er baseret på en funktion (kort forinden taler Marx alment om »fælles betingelse«), og endda i forbindelse med ganske *bestemte* almene arbejdsmidler, nemlig en del af »transport- og kommunikationsmidlerne«.

10. Grundrisse, s. 431, de to sidste fremhævelser ved MF.

11. *ibid.* s. 613, fremh. MF.

3. Lämples rekonstruktion af omfanget af det funktionelle begreb om de almene reproduktionsbetingelser ved hjælp af heteronome formbestemmelser.

Tese: Som erstatning for en funktionel bestemmelse af de almene materielle produktionsbetingelsers begreb udvikler Lämple tre (eller mere nøjagtigt fem) forskellige form bestemmelser af de almene produktionsbetingelsers »almene« karakter. Tilsammen muliggør disse en rekonstruktion af det begrebsomfang, som et funktionelt begreb ville omfatte. En af de tre formbestemmelser er faktisk Marx' bestemmelse af de almene produktionsbetingelser.

3.1. Forveksling af de middelbare og de almene arbejdsmidler

Tese: Med den første af de tre bestemmelser af de almene arbejdsmidler identificerer Lämple forskellen mellem umiddelbare arbejdsmidler og arbejdsmidler, som kun indgår indirekte i produktionsprocessen, som forskellen mellem særlige og almene arbejdsmidler.

Lämple begynder sin egentlige undersøgelse af de almene materielle produktionsbetingelser (s. 76 ff.) med et referat af Marx' skelnen mellem de arbejdsmidler, som *umiddelbart* indvirker på arbejdsstanden, og arbejdsmidler »i videre forstand« som »ikke direkte indgår i den (produktionsprocessen, MF)«¹². Sidstnævnte er »kun teknologiske betingelser for processens gennemførelse«¹³ f.eks. »arbejdsbygninger, kanaler, veje« eller »jernbaner, bygninger, landbrugsforbedringer, afvanding«¹⁴ samt det, der fungerer som »alment arbejdsmiddel af denne type«, jorden. I sin alt for hurtige generalisering overser Lämple, at når Marx her taler om »almene arbejdsmidler« er det i betydningen *middelbare* arbejdsmidler, eller endnu snævrere: i betydningen middelbare, ikke »gennem arbejde formidlede arbejdsmidler«. Det modsatte af »almen« er her ikke »særlige« men derimod »umiddelbar«. Marx' dobbelte sprogbrug er øjensynlig kilden til Lämples forkerte identifikation af de to begrebspar. De kun middelbare, der »ikke indgår direkte«, forveksler Lämple med »ikke indeholdt i den særlige produktionsproces« - som altså forbruges af forskellige virksomheder »på samme tid som en fælles betingelse for deres produktion« (se DL. s. 94f.).

Man kan ikke udlede noget bestemmelsesmoment for det almene arbejdsmiddel i egentlig forstand ud fra en betragtning af det middelbare arbejdsmiddel.

12. Se DL s. 78; se også Marx: Das Kapital, MEW 23, s. 195/da. 1:2, s. 306.

13. Grundrisse, s. 582.

14. Das Kapital, MEW 23, s. 195/da. 1:2, s. 306.

3.2. »Sammenfald af produktion og konsumtion«

Tese: Det andet bestemmelsesmoment for de almene produktionsbetingelsers almene karakter - »sammenfald af produktion og konsumtion« - bygger på en generalisering af bestemmelsen af tjenester; dette moment ser bort fra forskellen mellem tjenesternes og arbejdsmidlernes konsumtionsmåde, og den forkerte generalisering fordrejes til et bestemmelsesmoment, der er specifikt for de almene produktionsbetingelser. Herved bliver det muligt for Läßple at rekonstruere det funktionelle begrebs fulde omfang og tilsyneladende at kunne subsumere såvel almene arbejdsmidler som hele transportindustrien og elektronenergiproduktionen under et enkelt kriterium.

Når Läßple formulerer det 'rumlige og tidsmæssige sammenfald i produktion og konsumtion' af de almene produktionsbetingelsers '*nytteeffekt*' som et kriterium for en »almen bestemmelse« er han fuldt og helt i overensstemmelse med de borgerlige infrastrukturteoretikere.¹⁵ Jochimsen/Gustafsson angiver f.eks. som kriterium for infrastrukturelle ydelser, at »produktion og forbrug af disse ydelser falder rumligt og tidsmæssigt sammen«.¹⁶ Som altid henholder Läßple sig også her til Marx, nemlig Marx' bestemmelse af transporttjenesternes konsumtionsform¹⁷, dog i en temmelig »fri« interpretation. Marx taler ganske vist om kommunikations- og transportmidler (eller en del deraf) som almene betingelser for den samfundsmæssige produktionsproces¹⁸, men under ingen omstændigheder om, at transporttjenesternes egenart, eller *tjenesternes* egenart overhovedet, netop skulle være sammenfaldet af produktion og konsumtion, heller ikke om dette som en egenart ved de almene produktionsbetingelser og slet ikke ved de almene *materielle* produktionsbetingelser, som Läßple begrænser sin undersøgelse til.¹⁹

15. Se DL s. 99. Läßple foretager dog en indskrænkning i forbindelse med elektroenergiproduktionen: »Heri skulle en rumlig adskillelse, som i tilfældet med produktion af elektricitet, og en ubetydelig tidsmæssig adskillelse af nytteeffektens produktion og konsumtion være inkluderet.«

16. R. Jochimsen/K. Gustafssons artikel »Infrastruktur« i: Handwörterbuch der Raumforschung und Raumordnung, Hannover 1970, s. 1322.

17. Das Kapital, MEW 24, s. 60/da. 2:1, s. 71.

18. Das Kapital, MEW 23, s. 404f./da. 1:3, s. 561 f. og Grundrisse s. 612 f.

19. Den omstændighed, at Marx behandler *tjenester* i sammenhæng med forskellen på produktivt og uproduktivt arbejde (se Marx: Resultater af den umiddelbare produktionsproces, Aarhus 1974, s. 117 og Theorien über den Mehrwert, MEW 26.1, s. 377f.) har udløst en vis begrebsforvirring. Det specifikke ved tjenesten er, at den må konsumeres og/eller sælges som en aktivitet. Bestemmelserne sælges om aktivitet og konsumeres som aktivitet dækker dog ikke det samme. Et arbejde, der genstandsgøres i et selvstændigt produkt, og som dermed ikke er en tjeneste efter konsumtionsmåden (se Resultater ... s. 120 og MEW 26.1 s. 381) kan sælges som en tjeneste (f.eks. en kokekones arbejde). Bestemmelsen af tjenesten kan ikke subsumeres under bestemmelsen af det uproduktive arbejde, afgrænset fra det produktive. Produktivt og uproduktivt arbejde kan begge sælges som tjenester. - Ved at begrænse sin undersøgelse til de almene *materielle* produktionsbetingelser (DL s. 73 og 74) overser Läßple, at tjenesterne

Vi finder den samme fejl hos både Läßple og Jochimsen/Gustafsson. På den ene side abstraherer de fra tjenesters og arbejdsmidlers forskellige konsumtionsmåder og på den anden side udnævner de den herved fremkomne »bestemmelse« til de almene produktionsbetingelsers særlige egenart.²⁰ Med hensyn til tjenesterne er den *enes* produktion samtidig den *andens* konsumtionsgenstand. Konsumtionen af arbejdsmidlerne er *samtidig* den enes produktion, og denne falder rumligt og tidsmæssigt sammen med *driften* af dem. Tjenesternes »nytteeffekt« er identisk med deres brugsværdi, men denne er ikke genstandsgjort i et selvstændigt produkt. - Eftersom arbejdsmidlerne ikke bruges op under deres produktive konsumtion, selv om de hver gang indgår som helhed i produktionen, kan man også tale om arbejdsmidlernes »nytteeffekt« med hensyn til den »ydelse«, som de afgiver hver gang. Denne er forskellig fra deres brugsværdi, og den genstandsgøres i andre, nye produkter.

For tjenesternes vedkommende falder produktion og konsumtion *sammen*, for arbejdsmidlerne *går de op i ét*. Sammenblandingen af disse fører til et virkeligt »alment« kriterium, bare ikke til et kriterium for det almene ved de almene produktionsbetingelser.²¹ Det er indlysende, at hverken Jochimsen/Gustafsson eller Läßple kan have *ment* et kriterium, der ophøjer omkring 2/3 af den samlede produktion til almene produktionsbetingelser. De må således med »produktion af ydelser« resp. produktion have tænkt på noget andet end man sædvanligvis mener.

I Jochimsen/Gustafssons tilfælde er sammenblandingen let at opløse. Lad os eksempelvis se på en vej: den bliver produceret, før den kan konsumeres. Hvordan kan man nu sige, at »produktion og konsumtion af ydelsen« falder sammen? De må åbenbart mene, at staten eksempelvis overlader »konsumtionen af ydelserne« til tilfældige konsumenter. Denne *overdragelse* er statens »produktion af ydelser«. Det, som rumligt og tidsmæssigt falder sammen med »konsumtionen af ydelsen«, er altså ikke produktionen, men *driften* af det almene arbejdsmiddel. Denne »produktion af ydelser«, som foregår i en overdragelsesproces, ville Jochimsen/Gustafsson muligvis kalde »en tjeneste«. Men det er faktisk en proces, som hverken producerer ydelser eller udgør en aktivitet, der kan konsumeres som sådan (en tjeneste); det er derimod en proces, der udelukkende tildeler en dispositionsret. Når man ikke betragter det juridisk, men økonomisk, er der således tale om et *udlån*.

ikke omfatter forskellen mellem materielle og immaterielle (re)produktionsgoder, da de ikke selv er hverken materielle eller immaterielle - selv om de forårsager materielle forandringer (f.eks. transporttjenesterne) eller immaterielle forandringer (læreraktiviteten f.eks.) - i og med at de ikke producerer *brugsting*. Läßple inddrager ikke, at tjenester kan være almene produktionsbetingelser.

20. Med hensyn til elektroenergiproduktion begår Läßple flere fejl, men mere herom senere.

21. Tjenester og arbejdsmidler (samt langvarige konsumvarer) er de eneste brugsværdier, som kan konsumeres af forskellige virksomheder eller individer på samme tid. For det første muliggøres den passive konsumtion af en aktivitet et fælles, simultant konsum. For det andet er denne konsumtionsmåde kun mulig i forbindelse med goder, som *ikke skal bruges op på én gang*, men må *drives* for at kunne blive forbrugt.

Hos Läpple er sagen mere indviklet. Han taler om sammenfald i produktion og konsumtion i tre forskellige betydninger - og om »nytteeffekt« i tre forskellige betydninger - n r han skriver: »Vig r... ud fra en almen bestemmelse, ifølge hvilken ... den nytteeffekt, der følger af deres produktive konsumtion, kun kan konsumeres ... samtidig med denne produktive konsumtion i den samfundsmæssige produktionsproces.«²² Han anvender denne »bestemmelse« såvel på transporttjenester, elektroenergiproduktion som på middelbare arbejdsmidler.

1. Tjenesterne har vi allerede behandlet. Sammenfald af produktion og konsumtion er ganske vist bestemmelsesmoment for selve tjenesten, men kan ikke anvendes til afgøre, om en bestemt tjeneste er almen produktionsbetingelse eller ej. Tjenestens »nytteeffekt« er selve aktivitetens brugsværdi.

2. Hvad kan sammenfald af produktion og konsumtion betyde i forbindelse med et middelbart, alment arbejdsmiddel som f.eks. en vej? En vejs »nytteeffekt« er dette arbejdsmidlets givne »afgivelse af ydelse«, som »fremkommer« i den produktive konsumtion af arbejdsmidlet (iflg. DL s. 99). Denne »fremkomst« af nytteeffekten i konsumtionen af vejen falder således netop tidsmæssigt og rumligt sammen med konsumtionen. Man kan derfor kun tale om sammenfald af produktion og konsumtion i den ene betydning, at den enes konsumtion ikke alene falder tidsmæssigt og rumligt sammen, men endda er *identisk* med den enes produktion. Brugerens konsumtion af vejen er brugerens produktion af sin egen lokalitetsforandring. Denne identitet mellem konsumtion og produktion i den produktive konsumtion er egenarten i *alle* arbejdsmidlers og langvarige konsumvarers konsumtionsmåde - aldrig et kriterium for en almen produktionsbetingelse.

3. Med hensyn til *elektroenergiproduktionen* må Läpple foretage endnu vanskeligere forvridninger for at kunne give den status af almen produktionsbetingelse. Hvis man anvender kriteriet kollektiv konsumtion, er det indlysende, at elektroenergi er en forbrugsvare, der ikke kan konsumeres kollektivt, og at produktionsanlæggene netop er disse virksomheders særlige arbejdsmidler, uanset om de udgør et »komplekst system« (DL s. 98) eller ej. Kun energitransportanl ggene er almene arbejdsmidler, for så vidt de benyttes i fællesskab af de forskellige energiproduktionsvirksomheder. Hvorledes kan man tale om et sammenfald af produktion og konsumtion i produktionen af elektroenergi, når produktionen helt tydeligt genstandsgøres i et selvstændigt materielt produkt? Läpple t ver ikke med at forlade de økonomiske formbestemmers område, ja endda økonomien overhovedet. I stedet fremdrager han *tekniske* omstændigheder, der g r en snæver tidsmæssig forbindelse nødvendig, »da den ikke kan oplagres i et omfang, der er af økonomisk relevans.« (DL s. 98, se også s. 138). »Dog er den politiske økonomi ikke teknologi.«²³ Läpple fortsætter: »Den nytteeffekt, som driften af sådanne komplekse systemer af almene produktionsbetingelser (elektroenergi-

22. DL s. 99; Läpples »bestemmelse« er en ren tautologi! (se også note 50).

23. Grundrisse s. 7/da. (Kurasje/Modtryk) s. 8.

produktionsanlæg, MF) giver, kan altså på samme måde (!) som Marx har påpeget for transportindustriens vedkommende, 'kun forbruges under produktionsprocessen; den eksisterer ikke som en ting, der er forskellig fra denne proces ...'²⁴ Den angivne tekniske betingelse med den manglende oplagringsmulighed gør ikke elektroenergien til en aktivitet, der selv bliver konsumeret. Den er »en fra denne proces« - produktionen - »forskellig brugsting«. Der kan aldrig være tale om et »på samme måde som Marx har påpeget«. Produktion og konsumtion falder ikke sammen her. - Hvad er ifølge Läßple den »nytteeffekt«, som er et resultat af den produktive konsumtion af dette »komplekse system« af produktionsanlæg (>dæmninger, rørlednings- og turbineanlæg, generatorer, højspændingsledninger, transformatorstationer etc.« DL s. 98)? Selve den elektriske energi! Läßple taler om »'nytteeffekten' af dette komplekse system af almene produktionsbetingelser, nemlig den elektriske energi.« (s. 98). Ifølge dette er nytteeffekten af et raffinaderi f.eks. let fyringsolie, nytteeffekten af en mine er jernmalmen osv. Eller kort sagt: *det produktive arbejdes resultat bliver hos Läßple til arbejdsmidlets nytteeffekt!* For at kunne betragte den centraliserede elektroenergiproduktion som en almen produktionsbetingelse ser Läßple bort fra arbejdets rolle i produktionen.

Den egentlige funktion som disse yderst fejlagtige hjælpekonstruktioner »manglende oplagringsmulighed« og produktet som arbejdsmidlets »nytteeffekt« har, bliver særlig tydelig i Läßples modstilling af dampmaskinebaseret energiproduktion og den centraliserede elektroenergiproduktion.²⁵ Her fremtræder det vulgære funktionelle begreb som en implicit forudsætning - det begreb, som Läßple undgår så omhyggeligt.

3.3 Det Marxske begreb om de almene produktionsbetingelser

Ene og alene den tredje bestemmelse af de almene produktionsbetingelsers almene karakter er den marxske, nemlig at almene arbejdsmidler »forbruges af forskellige kapitaler på samme tid som en fælles betingelse for deres produktion og cirkulation«. Videre at de »ikke er indeholdt i den særlige produktionsproces, men (fremstår) som 'fælles betingelse' for en masse sådanne produktionsprocesser«²⁶

24. DL. s. 98; se også Das Kapital, MEW 24, s. 60f./da. 2:1, s. 71f.

25 »Den til produktionen nødvendige energi blev i begyndelsen frembragt af hver enkelt kapitalist i den mængde, der var nødvendig for ham i den foreliggende produktionsproces. Dette skete ved hjælp af den specifikke produktionsbetingelse dampmaskinen...« DL s. 136 samt s. 138: »Med den samfundsmæssige centralisering af denelektriske energiproduktion får de dertil nødvendige produktionsmidler ... altså karakter af et system af almene produktionsbetingelser.«

26. Grundrisse s. 613. For at få en almen formulering har vi erstattet Marx' »forbindelsesled« med »fælles betingelse«: se note 9. Se også DL s. 96.

Denne bestemmelse gælder også for tjenester og på samme måde for de arbejdsmidler, hvis kollektive konsumtion er procesidentisk med den kollektive konsumtion af tjenester. (Jernbaneaneksemplet vender vi senere tilbage til). Vi skal bemærke, at naturen er den 'almene' produktionsbetingelse 'slet og ret', endda også, når den udelukkende optager produktionens ekskrementer (floder osv.).

I forhold til den tidligere anførte bestemmelse, hvorefter produktionens og reproduktionens almene betingelser tilfredsstillende »individets samfundsmæssigt satte behov, dvs. de behov, som man ikke konsumerer som enkeltindivid i samfundet, men i fællesskab med andre«²⁷, indeholder den sidste bestemmelse en **kapitalismespecifik indsnævring**, fordi en særlig kapital selv kan subsumere en masse ensartede eller forskellige særlige produktionsprocesser under sig gennem koncentration og centralisering. Der er dermed en tendens til at forvandle almene produktionsbetingelser til særlige. - Vi skal dog her forebygge en mulig misforståelse: når Marx taler om en konsumtion *i fællesskab* af de almene produktionsbetingelser, mener han under ingen omstændigheder, at de almene produktionsbetingelser bliver produceret eller konsumeret konkret og umiddelbart samfundsmæssigt.²⁸ Kollektiv konsumtion betyder således ikke her samfundsmæssig konsumtion i modsætning til privat konsumtion. De enkelte konsumerer langt snarere privat det samme arbejdsmiddel eller den samme tjeneste på samme tid. Kollektiv konsumtion er her udelukkende ensbetydende med, at der sikres *formelt* lige adgangsmuligheder for vilkårlige, anonyme benyttere eller betalere. Dette er under kapitalistiske forhold også en nødvendig bestemmelse af de almene betingelser. Der kræves overhovedet ikke *materielt* lige adgangsbetingelser. - Kapitalens »motiver« til at frembringe og drive produktionsbetingelser som almene eller til at lade dem drive af staten, følger i første omgang af dens trang til *økonomisering*. Dette er fællesskabets formål, fællesskabet er ikke selv indhold, men middel, og derfor er der heller intet *umiddelbart fællesskab*.

II Cirkulationsmådens form for kapitalistisk drevne almene produktionsbetingelsers værdi

4. Modsigelserne i formen for kapitalistisk drift af almene arbejdsmidler og disse modsigelsers bevægelsesform.

De almene arbejdsmidler antager form af fixkapital, hvis driften af dem bliver til en selvstændig kapitalinvesteringssfære, men en særlig kapitalform og også en særlig fixkapitalform.

27. Grundrisse s. 431.

28. Se også DL s. 106.

1. Som kapital er de efter deres brugsværdi ikke brugsværdi for ejeren, men for andre. De almene arbejdsmidler er ikke varer, men kapital - men som kapital er de også varer.

2. De er ikke fixkapital, der som brugsværdi er fastholdt i produktionensom f.eks. maskineriet - og blot overfører sin værdi successivt til produktet, men derimod fixkapital, der fremtræder i cirkulationen som brugsværdi.

3. De sælges ikke som varekapital, men som færdig fixkapital. De er cirkulerede fixkapital som en helhed, og som sådan er de ikke kun kapital for deres ejere, men også for de andre, der konsumerer dem kollektivt som kapital.

1. Som en selvstændig investeringsfære, en »selvstændig kapitalform«²⁹, må det almene arbejdsmiddel være kapital, ikke blot i betydningen varekapital (V'), en merværdibesvangret vare, der er bestemt til at realisere sin værdi, men også fungerende kapital, udlagt værdi, der er bestemt til ikke blot at opretholde sig, men til at forøge sig. *Det almene arbejdsmiddel må i sig selv være kapital, ikke varekapital.* Som enhver kapital, må det også være kapital »for sig«, kapital for sin ejer, og ikke som varen, brugsværdi for andre. I modsætning til maskineriet er det almene arbejdsmiddel dog ikke brugsværdi for sin ejer, men for andre. Det er ikke sin ejers produktionsmiddel, men derimod produktionsforudsætning for andre kapitalister. For at fungere som kapital, realisere sig som kapital, skal de almene arbejdsmidler således sælges og skifte hænder.

For at være kapital, må det almene arbejdsmiddel være vare. Men hvis det er vare eller varekapital, som det kommer ud af produktionsprocessen, og hvis det sælges til sin værdi, så kan det ikke være fungerende kapital, bestemt til ikke blot at opretholde, men også forøge sin værdi. *Hvis det blot er vare, kan det ikke være kapital.*³⁰ Dette er således modsigelsen i det almene arbejdsmiddels kapitalkarakter - indtil nu endda kun betragtet helt alment og uden hensyntagen til denne kapitalens særlige karakter som *fixkapital*:

For at driften af det almene arbejdsmiddel kan være en selvstændig kapital-investeringsfære, må det være kapital, ikke vare. For at være kapital, må det være vare - og hvis det er vare, kan det ikke være kapital. Det almene arbejdsmiddel skal således være kapital og vare samtidig, selv om det som kapital simpelthen ikke kan være vare.

2. Vi skal nu gå over til de modsigelser, der stammer fra de almene arbejdsmidlers særlige karakter som fixkapital: Ligesom maskineriet sælges de almene arbejdsmidler af deres producenter som varekapital, og de erhverves af køberne som fixkapital. Maskinerne sælges kun *én gang*, hvorefter de, indkorporeret i produktionsprocessen til deres fysiske undergang, kun overfører deres værdi

29. Grundrisse s. 578.

30. For at kunne fungere som kapital, vil de almene arbejdsmidler således skulle sælges over deres værdi (eller købes under deres værdi af driftskapitalisten).

successivt og portionsvis til produktet - kun deres værdi cirkulerer, båret af andre brugsværdier, og den kan kun vende tilbage »skjult«³¹ i varens totalværdi. I forhold hertil skal de almene arbejdsmidler sælges af den kapitalist, som driver dem. De er ikke arbejdsmidler for ham, men for andre. Og disse andre erhverver dem på deres side for at konsumere dem som fixkapital, altså produktivt. Som fixkapital overfører de almene arbejdsmidler ikke kun portionsvis og successivt deres værdi; de sælges og købes derimod i deres brugsværdiskikkelse, netop ikke portionsvis og successivt, (men som enhver anden vare)³², *som en helhed og på én gang*, men stik modsat alle andre varer *til mange samtidig og igen og igen*, indtil deres fysiske eller »moralske« bortgang. Deres værdi returnerer portionsvis, netop fordi de sælges til mange på samme tid, og den returnerer succesivt, fordi de kan sælges igen og igen. Her har analogiseringen til maskineriet en materiel basis. Den successive tilbagevenden skyldes deres fælles egenskab af arbejdsmiddel. Maskineriet overfører sin værdi til produktet, hvorimod det almene arbejdsmiddel selv bærer værdien.³³ Kun i denne særlige fixkapitalform træder en af arbejdsmidlets almene egenskaber åbent frem: det »som er skjult i varen, værdiens successive tilbagevenden, træder frem.«³⁴

Som fungerende kapital kan de ikke kun være vare, men som vare kan de sælges som helhed og på én gang, dog til mange på samme tid og igen og igen; at være fixkapital, der cirkulerer in natura og som helhed - det er formler, som ved første øjekast ser ud til at være uforenelige med varens og kapitalens natur.

3. Indtil nu har vi fastholdt, at hvis de almene arbejdsmidler drives kapitalistisk, er de fixkapital for deres ejere, men brugsværdi for andre som arbejdsmidler, og at køberne på deres side erhverver dem som fixkapital, hvilket er helt det samme som for maskinernes vedkommende. Betraget fra denne side, synes det at forholde sig således, at ejerens og driftskapitalistens fixkapital 'forvandles' til varekapital ved salget, for derefter igen at fungere som fixkapital i køberens hænder.

Kapitalen blev ikke solgt *som fixkapital*. Men på den anden side er - ud fra det tidligere anførte - varekapitalens gennemgangsform umulig, i første omgang alene fordi den, hvis det skal gå retfærdigt til, kun tillader en opretholdelse, ikke en forøgelse af den indskudte værdi. Nærmere betraget er varekapitalen dog som følge af selve formens kvalitet et umuligt gennemgangsstadium i det almene arbejdsmidlets kredsløb som kapital: Det almene arbejdsmiddel sælges ikke, men *forbliver i den*

31. Grundrisse s. 613.

32. Ved salg mod betalingsmidler (betalingsløfte) bliver en vare også solgt på én gang og konsumeret herefter; kun *modværdien* kan skifte hænder successivt, som f.eks. ved afbetaling.

33. Se herom Grundrisse s. 611.

34. Grundrisse s. 613. Dette skyldes dog ikke arbejdsmidlets almene karakter, men kapitalformen (se note 46).

kapitalists eje, som driver det. Alligevel skifter det hænder, sælges og konsumeres produktivt af andre kapitalister. *Som kapital skifter de almene arbejdsmidler hænder uden at skifte ejer. De er også kapital for andre, selv om de er den enes ejendom.* Og: kun som kapital for de andre, er de kapital for ejeren. De sælges ikke som »blot vare«³⁵, men *som kapital*. »**Kapital som kapital bliver til vare.**«³⁶

»Vare *som kapital* ... er ikke blot kapital for den, som a fhænder den, men den overdrages på forhånd til en tredje som kapital...« den er »ikke kun ... kapital for ham selv, men også for andre.«³⁷ Det er kapital, der fungerer som den enes kapital samtidig med, at den fungerer som samfundsmæssig kapital - tilsyneladende en modsigelse, som er uløselig på privatejendommens grundlag.

Betragtet som fixkapital bliver de almene arbejdsmidler ikke solgt af producenten som varekapital, og erhvervet af de andre som fixkapital, hvilket er tilfældet med maskineriet, men »solgt i selve fixkapitalformen«.³⁸ De cirkulerer ikke portionsvis, men *som helhed* i deres brugsværdiskikkelse.³⁹

Men alle disse modsigelser er imidlertid allerede »løst« - deres bevægelsesform er allerede udviklet: **Kapital, der som kapital er vare, og også kapital for andre - det er den rentebærende kapitals form. Det kapitalistisk drevne arbejdsmiddel sælges som kapital, dvs. udlånes.** Det forbliver i driftskapitalistens eje, selv om det skifter hænder eller besidder og selv om det har mange besiddere på samme tid.

Det almene arbejdsmiddel er dog ikke pengekapital, men vare, og som vare er det fixkapital. Det sælges som fixkapital, dvs. det udlejes. Det er **lejbærende kapital**. Dens kredsløbsform er ikke $\frac{P}{A} - (P - V - \frac{P'}{B}) - \frac{P'}{A}$ (den rentebærende kapital i pengeform)⁴⁰ men:⁴¹

$$\frac{V_1}{A} (\frac{V_1}{B} \dots P \dots V_2 - \frac{P'}{B}) - \left\{ \frac{A}{A} \frac{V_1}{P} \right.$$

»Visse varer kan ifølge deres brugsværdis natur altid kun udlånes som fast kapital, f.eks. huse, skibe, maskiner osv.«⁴² Disse bliver »også tilbagebetalt på den måde, hvorpå fast kapital vender tilbage. Udlåneren får periodisk renter og en del af den forbrugte værdi af den faste kapital selv, en ækvivalent for det periodiske slid. Og

35. Grundrisse s. 613.

36. Das Kapital, MEW 25, s. 351/da. 3:2, s. 443.

37. *ibid.* s. 355/da. 3:2, s. 448-449.

38. Grundrisse s. 613.

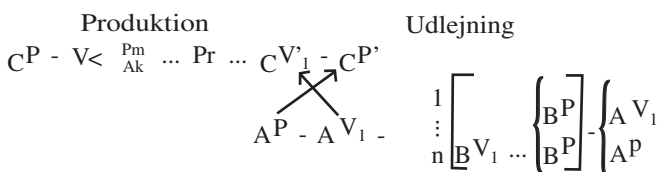
39. Fixkapitalen cirkulerer altid i sin amortiseringsstørrelse (den slidte del); se Das Kapital, MEW 24, s. 198f./da. 2:1, s. 251f.

40. P-V-P' står her for kapitalens almene formel, mens indikatorerne A og B betegner forskellige kapitalister - ikke ejere og heller ikke forskellige kapitaler. Se også Das Kapital, MEW 25, s. 352 f./da. 3:2, s. 444f.

41. Vi fremstiller her kun udlejning til produktive konsumenter eller kapitaler. Ved boligudlejning udlejes fixkapital ganske vist som sådan, men den anvendes ikke af lejerne som kapital. Boligleje indeholder altid i det skjulte også jordrente.

42. Das Kapital, MEW 25, s. 356/da. 3:2, s. 449.

ved slutningen af tidsrummet vender den ikke forbrugte del af den udlånte faste kapital tilbage in natura.«⁴³ Tilbagestrømningen foregår således i en dobbelt form. Rente og 'afskrivning' vender tilbage i pengeform, i form af leje, og den udlånte kapital vender tilbage i sin brugsværdiform, for så vidt den ikke er opbrugt. Her skal man stadig huske, at den fixe kapital udlånes som en helhed, dvs. ikke blot det almene arbejdsmiddels 'nytteeffekt'. Det eneste særlige ved tilbagestrømningen, som ene og alene skyldes det almene arbejdsmiddels karakter, er, at tilbagestrømningen foregår i *dobbelt forstand* portionsvis: ikke kun fordi den vender successivt tilbage, men også fordi denne fixkapital udlånes til mange konsumenter på samme tid. Den er ikke kun kapital for en enkelt anden, men for en mængde andre. Således løses gåden om, hvorledes en vare kan sælges i sin helhed og på en gang, men til mange på samme tid og igen og igen, i varens form som fix lånekapital eller *lejebærende kapital*. Kredsløbsfiguren for en kapitalistisk drevet *vej* ser dermed således ud:⁴⁴

Den givne lejestørrelse bestemmes i overensstemmelse med tilbagestrømningsformen: lejerne betaler tilsammen erstatningen for forbrugt fixkapital og renten. Hver enkelt betaler sin andel af dette beløb. Beløbet er alt andet lige mindre, jo flere lejere der er.

Hvis producenten selv overtager driften, antager hans produkt V' umiddelbart den fixe lejekapitals form, A^V . Den lejebærende kapital form er i begge tilfælde den eneste mulige form, hvori kapitalistisk drift af det middelbare almene arbejdsmiddel kan foregå.⁴⁵ Resultatet bliver: den specifikke konsumtionsform, som karakteriserer de almene arbejdsmidler som almene, kræver - hvis de skal drives kapitalistisk - en bestemt økonomisk form, en særlig kapitalform, nemlig som lejebærende kapital. Den særlige forbrugsform bliver et formbestemmende moment.⁴⁶ En samtidig og fælles konsumtion er ikke uforenelig med vareformen. Man kan ikke tale om en »manglende appropriationsmulighed«. Statsliggørelsen af de almene produktionsbetingelser er ikke et resultat af sidstnævnte.

43. ibid. Min fremh.

44. B^P =profit og A^P =leje er i forhold til den samme kapital.

45. se derimod DL s. 100 f., hvor han forudsætter forskellige kapitalformer.

46. Men samtidig abstraherer denne kapitalform fra disse arbejdsmidlers specifikke karakter, og den er ikke begrænset til udelukkende at omfatte dem. Det eneste, som undergår en kvalitativ modifikation som en følge af denne i dobbelt forstand portionsvis tilbagestrømning, er værdicirkulationsmåden - selv om modifikationen kun fremtræder som en deling af værdisummen i alikvote dele.

5. Lämples fremstilling af cirkulationsmåden for de almene arbejdsmidlers værdi

Tese 1: Lämples forsøg på at løse problemet omkring kredsløbsform og værdicirkulation for kapitalistisk producerede og drevne almene arbejdsmidler ved at betragte det som en produktiv kapital cirkulation, den »blotte vares« værdirealisering - under betingelse af salg til vares værdi - må mislykkes. Lämple bevæger sig på et forkert abstraktionsniveau. Hans grundlæggende fejl er, at han ikke drager konsekvensen af den omstændighed, at de almene arbejdsmidler forbliver i driftskapitalistens eje, at de altså ikke kan sælges som en normal vare, men som vare må udlejes som fixkapital.

Kredsløbet for den kapitalists kapital, der fremstiller og driver en vej som alment arbejdsmiddel, er ifølge Lämple en særlig cirkulationsform for den produktive kapital - en helt igennem umulig form:⁴⁷

$$P - V < \underbrace{P_m}_{A_k} \dots Pr \dots V' \dots Pr_{sam} \dots P'$$

Fremstilling af almene produktionsbetingelser Drift af almene produktionsbetingelser

Tese 2: Det egentlige centrale problem om, i hvilken form de almene arbejdsmidler bliver til en selvstændig kapitalinvesteringssfære, uafhængig af deres producent, behandler Lämple kun kortfattet i handelskapitalens form, som ikke er mulig her.

Lämple anvender her tilsyneladende analogien til kredsløbsformen P-V-P', men den kapitalist, som køber det almene arbejdsmiddel, må dog sælge det igen med profit, da han ikke selv kan konsumere det på grund af dets bestemmelse som alment arbejdsmiddel. Bortset fra, at denne vare slet ikke skal sælges i den enkle form, ville det kun være muligt, hvis kapitalisten kunne tilegne sig noget af producentens merværdi. Handelskapitalisten ville dog ikke kunne sænke producentens cirkulationsomkostninger, eftersom et massekøb og -salg af almene arbejdsmidler til en mængde producenter slet ikke kan forekomme. Ingen producent af almene arbejdsmidler ville kunne acceptere dette.

I stedet for at bestemme de reelle modsigelsers bevægelsesform, som kan føres tilbage til, at privatejendom, kapital, skal konsumeres kollektivt, producerer Lämple en række logiske modsigelser.

47. DL s. 100. Pr_{sam} betyder »samfundsmæssig produktionsproces«, altså produktiv konsumtion af de almene produktionsbetingelser.

5.1 Lämples fremstilling af kredsløbsformen for kapitalistisk producerede og drevne almene arbejdsmidler

Lämple går ikke ud fra, at de kapitalistisk drevne almene arbejdsmidler efter deres bestemmelse selv skal være kapital, og heller ikke, at de ikke skifter ejere selv om de skifter hænder. Ifølge Lämple sælges de som almindelige varer, der dog må kunne helt usædvanlige akrobatnumre. Som følge af denne fundamentale fejl vikler han sig ind i tre logiske modsigelser i sin fremstilling af værdiens cirkulationsmåde og kredsløbsformen for det (middelbare) almene arbejdsmiddel:

1. V'skal samtidig være V...konsum, dvs. den vare, der skal realiseres, skal være stoffligt og formelt identisk med den allerede realiserede vare, som er gået ind i konsumet.
2. V'skal forvandles til P' gennem Pr_{sam} (samfundsmæssig produktionsproces, produktiv konsumtion af det almene arbejdsmiddel) som en real metamorfose. Den blotte formforandring V'-P', den formelle metamorfose skal ikke forårsages af V' og P's fælles værdiegenskab, men af en real metamorfose.
3. I Lämples kredsløbsfigur (se ovenfor) fungerer summen af de fremmede kapitalers produktionsprocesser Pr_{sam} som en gennemgangsform i den produktive kapitalers cirkulation, der producerer det almene arbejdsmiddel. Lämple burde egentlig have set, at begrebet for vares metamorfose (V-P-V) eller kapitalens (P-V-P') forudsætter et fixpunkt, idet det jo er privatejendommens metamorfose for én og samme vareejer. Det egentlige problem - nemlig at denne kapital ikke kun skal være kapital for sin ejer, men også for andre - kan Lämple slet ikke se som en modsigelse.

Han anser dermed det umulige for muligt. *ad 1.* Metamorfosen V'-P' falder faktisk tidsmæssigt og rumligt sammen med den produktive konsumtion af det almene arbejdsmiddel, blot ikke begrebsligt. Det er ganske vist rigtigt, at her »falder dets salg direkte sammen med dets forbrug i den almene samfundsmæssige produktionsproces«,⁴⁸ men bortset fra, at »dette (er) en bestemmelse, som ikke hører hjemme ved betragtningen af den (produktive) kapitalers simple cirkulation«⁴⁹ indebærer den produktive »vares« cirkulation nu engang, at den må forlade sin form som vare, der skal realiseres - den skal altså byttes mod penge eller løfte om penge - før den kan konsumeres af *den anden*, køberen:

(A): $Pr...V_1-P - V_2...konsumtion$

(B): $P-V_1...konsumtion$

(A og B er ejere og sælger og køber henholdsvis).

Varen $V_1...konsumtion$ er i B's hånd ikke et moment i metamorfosen V_1-P hos A, men ækvivalent for pengene. Hvis den vare, som skal realiseres, samtidig kunne befinde sig i den konsumerbare vares form, hvilket Lämple må for-

48. Grundrisse s. 613; DL s. 96.

49. ibid.

udsætte for at kunne gøre sin specialform for realisering af en simpel vare til en tankemæssig mulighed, ville pengenes udvikling aldrig have været nødvendig.

ad 2. Metamorfosen V'-P' er en rent formel metamorfose, som ikke formidles af en real metamorfose. Den reale metamorfose bliver først nødvendig, når vare V_1 , skal forvandles til vare V_2 . Summen af *fremmede* kapitalers produktionsprocesser, der konsumerer de almene arbejdsmidler produktivt, er en sådan real metamorfose, men ikke en metamorfose, der kan forvandle vores vejbygningskapitalists varekapital til penge. De andres produktive konsumtion er jo ikke en bestanddel af varerealiseringen i hans kapital kredsløb, men modstykke hertil. Läpple går med rette ud fra, at denne reale metamorfose må svare til salgsmåden, og følgelig foregår værdiens tilbagestrømning analogt med den fixe kapital værditilbagestrømning. Han benægter derimod, at den *er* fixkapital. Han overser, at forbrugsmåden kun kan virke forbestemmende på *værdistørrelsens* cirkulationsmåde, fordi den påvirker værdiens formkvalitet; den kræver nemlig en særlig form for kapital *som* fixkapital. Følgelig sælges det almene arbejdsmiddel ikke hos Läpple, kun dets *nytteeffekt* sælges: »den nytteeffekt, der følger af deres produktive konsumtion, kan kun konsumeres og *derfor også kun sælges* samtidig med denne produktive konsumtion...«⁵⁰ Denne »nytteeffekt« værdi svarer faktisk til den del af vejens fixkapital, som den pågældende produktive konsument forbruger i gennemsnit. Totalsummen af dette slid erstatter faktisk dens værdi. Hvad kan en produktiv konsument stille op? Den ulykkelige ejer måske en milliontedel stykke vej! Läpple glemmer, at en vare - enhver vare - skal sælges på én gang.

Läpples fejltagelse er forårsaget af det allerede anførte skin, nemlig at der ved det almene arbejdsmiddel som fix lånekapital kun sker en tilbagestrømning af *den værdidel*, der erstatter sliddet (når man ser bort fra renten). Han ser ikke, at den uforbrugte rest af fixkapitalen også skifter hænder og vender tilbage i sin brugsværdiform, *in natura*. Läpple ser heller ikke, at fixkapitalen som helhed ikke blot har været indskudt i sin brugsværdiskikkelse, men også udlånt.

5.2 Marx' henvisning til den fixe lånekapitals form og Läpples fejlfortolkning af begrebet 'capital fixe' i »Grundrisse«.

Som følge af det forkerte metodiske niveau og nok også på grund af fejltagelsen om, at rentebærende kapital altid må være pengekapital, forbigår Läpple systematisk alle Marx' henvisninger til varens form som fix lånekapital i Grundrisse, hvor Marx

50. DL s. 99, fremhævelse MF (se også note 22). Läpples »almene bestemmelse« (se ovenfor afsnit 3.2) kan dermed kun undgå at blive en tautologi, hvis dette »kan derfor også kun sælges« indrages. Værdicirkulationen bliver inddraget her for at bestemme de almene produktionsbetingelser. Dette er i modstrid med en begrebsbestemmelse, der tager udgangspunkt i det særlige ved forbruget.

nævner denne form flere gange i forbindelse med sin analyse af den fixe (produktive) kapital. Herunder kommer Marx ind på de almene arbejdsmidler, hvor han hele tiden fremhæver, at denne fixkapitalform ikke hører hjemme i betragtningen af den produktive kapital simple cirkulation, der er hans fremstillings egentlige genstand.⁵¹

I en »Ekskurs til begrebet 'capital fixe' i Grundrisse« løser Läßple de vanskeligheder, som Marx' henvisninger skaber for ham, ved kort og godt at beskyldte Marx for en umarxistisk anvendelse af begrebet fixkapital, og endda for at forveksle brugsværdi og værdi. - Som Läßple for så vidt rigtigt nok fastslår, blander Marx begreberne (konstant) cirkulerende kapital og varekapital V' sammen i Grundrisse. Men dette vedrører ikke begrebet fixkapital, ligesom Marx heller ikke forveksler »forskellen mellem de faste og flydende dele af den produktive kapital« med »forskellen mellem produktiv kapital og de til cirkulations sfæren hørende kapitalformer«,⁵² som f.eks. handels- og lånekapital. Läßple forveksler selv disse forskelle, thi varekapitalen er den *produktive* kapital's 'produkt', ikke en selvstændiggjort kapitalform. Marx sammenfatter heller ikke på nogen måde de almene produktionsbetingelser under »capital fixe, uanset om de er tilvejebragt af en privatkapital ... eller om fremstillingen ... er overtaget af staten.«⁵³ Marx forfalder ikke til »den grove materialisme«⁵⁴ ved at identificere arbejdsmiddel og fixkapital, brugsværdi og værdi med hinanden!

Läßple insinuerer kun dette, fordi han ellers ikke kan forklare, hvorledes kapitalistisk drevne almene arbejdsmidler kan være fixkapitalens bærere.

51. Grundrisse s. 611: »Den synsvinkel, hvorunder kapitalen sælges som kapital - hvad enten det sker i form af penge eller som fixkapital - hører åbenbart ikke hjemme her, hvor vi betragter cirkulationen som (den produktive, MF) kapital's bevægelse.« Efter en skitse af den produktive kapital's totalcirkulation fortsætter Marx: »Men hvis kapitalen udlånes som penge, jord, huse osv., hvor den således bliver til vare *som kapital*, så er den vare, som sættes i cirkulation, *kapital som kapital*. Dette skal vi forfølge i det næste afsnit.« (Grundrisse s. 612; han mener »Tredie Afsnit: Kapitalen som frugtbringende...« som modsvarende 3. bind af Das Kapital). Flere henvisninger til varen som fix lånekapital findes s. 610-614, især s. 613.
52. DL s. 91, se derimod Marx i Das Kapital, MEW 24, s. 190ff./da. 2:1, s. 243ff.
53. DL s. 92. Hvor Marx (Grundrisse s. 636, sml. DL s. 91) taler om »forvandlingen af en stor del af kapitalen til fixkapital, der ikke tjener som agent i den *direkte* produktion« i en helt anden sammenhæng og (ikke helt korrekt) taler om »det uproduktive konsum af kapitalen«, mener Läßple ud fra sin forveksling af middelbare og almene arbejdsmidler, at Marx her skulle tale om almene arbejdsmidler og om den statslige tilvejebringelse af disse (uproduktivt konsum). Marx mener dog fixkapitalen hos handels- og bankkapitalen, og produktionen i afdeling tre (ureproduktiv).
54. »Ifølge denne ville kaffekanden være fixkapital og kaffen cirkulerende kapital.« Grundrisse s. 579.

6. Regulering af lejestørrelsen for kapitalistisk drevne almene arbejdsmidler

Tese: Lejen adskiller sig ikke alene fra rente af pengekapital ved den særlige tilbagestrømningsmåde, men også ved at lejestørrelsen ikke er underlagt pengekapitalmarkedet, men proftrateudligningen.

Ifølge denne tese må renteandelen af lejen ligge over renten af pengekapital af en sammenlignelig art og med en sammenlignelig varighed af pengetilbagestrømningen. Dette må ikke forveksles med, at de enkelte kapitalister (aktionærer), i det tilfælde, hvor investeringerne foretages i aktieselskabsform for at mobilisere den nødvendige, store kapitalmasse, kun modtager rente (dividende) af deres kapital. Aktieselskabet skal jo opnå den gennemsnitlige profit. Læpplé tror det modsatte, nemlig at den kapitalist, som f.eks. driver en vej, i henhold til udbytets form får profit, men rente i henhold til udbyttets størrelse (se DL s. 89 og 103). Hos Marx kan man finde formuleringer, som rent faktisk kan fortolkes imod vores opfattelse på den måde, at driftskapitalisten skulle få rente både i henhold til form og størrelse: Han taler om kapital »som tager til takke med rente«⁵⁵ og siger, at det »kræves af denne, at den indbringer rente, ikke profit (den kan indbringe mere end renten, men det er ikke nødvendigt)«. Men ligesom bankieren ville se sig om efter en anden investeringssfære, hvis hans *egenkapital* ikke afkaster gennemsnitsprofiten⁵⁶, ville kapitalisten, som udlejer vejen, også gøre det i samme situation.⁵⁷

55. Grundrisse s. 429.

56. Gennemsnitsprofiten svarer til forskellen mellem summen af de renter, som banken modtager for udlånt kapital, og summen af de renter, som den betaler for lånt kapital, i forhold til bankens egenkapital. Eftersom forskellen i omslagstid også vil blive udlignet med profitraternes udligning, må rentefoden følgelig være større jo længere tilbagebetalings-tiden er. Bankens rentemarginalgevinst hviler i sin rene form dermed på, at banken kan udlåne en større pengesum med kortere tilbagebetalingsfrist end den selv låner. (se også note 64).

57. Marx siger selv to sider længere fremme (Grundrisse s. 430f.): »Kapitalen må kunne sælge vejen (salgets art og varighed angår os ikke her) (- vi har set, at den slags salg, som Marx tænker på, er udlån af fixkapital, MF) således at både det nødvendige arbejde og merarbejdet bliver valoriseret, eller således at der tilfalder den en sådan del af den almene profitfond - surplusværdierne - at det virker som om den havde skabt en surplusværdi.« Marx tænker her åbenbart på totalprofitens opspaltning i forskellige former og på proftrateudligningen!

7. Cirkulationsformen for værdien af kapitalistisk drevne almene arbejdsmidler, hvis forbrug er bundet til en samtidig og fælles konsumtion af tjenester: jernbaneeksemplet

Tese 1: Uafhængigt af driftens kapitalistiske form gælder her, at jernbaner og skinneanlæg osv. på samme tid er dels transporttjenestey delsernes særlige arbejdsmidler og dels alment arbejdsmiddel for de produktive konsumenter af disse transporttjenester.

Tese 2: Fixkapitalens værdi i jernbanedriften cirkulerer i overensstemmelse med værdicirkulationen for tjenester i det hele taget. Transportmidlerne udlejes således ikke, men overfører successivt deres værdi til tjenesternes værdi.

Med hensyn til jernbanen forholder det sig ubestrideligt således, at *transporttjenesterne* konsumeres kollektivt, og disse er derfor almene produktionsbetingelser. Men spørgsmålet er, om togstammerne og skinneanlæggene også er almene produktionsbetingelser, eller om de ligesom maskineri og fabriksbygninger kun er særlige arbejdsmidler, her i transportvirksomheden. Det særlige ved de produktive tjenesters konsumtionsmåde er generelt, at selve aktiviteten, og *med aktiviteten også dens arbejdsmidler*, konsumeres af andre. Arbejdsmidlerne konsumeres således dobbelt. De er *på én og samme gang* genstand for de tjenesteydendes aktive konsumtion og genstand for en passiv konsumtion hos brugerne af tjenester. Eftersom disse tjenester konsumeres kollektivt, er togstammer og skinneanlæg *særlige og almene arbejdsmidler på samme tid*. Forskellen mellem dem ligger i, at togstammerne er umiddelbart arbejdsmiddel, mens skinneanlæggene kun er middelbart arbejdsmiddel. Derfor konsumeres skinneanlæggene også kun middelbart kollektivt.

Når skinne-anlæg og togstammer er både almene og særlige arbejdsmidler, bliver spørgsmålet, om deres værdi cirkulerer på samme måde som den produktive kapitalists fixkapital eller som den fixe lejekapital. Det særlige ved transportmidlerne er, at de fremtræder som brugsværdi i cirkulationen på trods af, at de aldrig forlader produktionen. Som arbejdsmidler er de selv materielle cirkulationsmidler. Men dette er udelukkende deres *brugsværdis funktion* og en ligegyldig omstændighed i forbindelse med den samfundsmæssige formbestemmelse. Den fixkapital, der er udlagt i banen som transportmiddel, befinder sig ganske vist i cirkulationssfæren som brugsværdi, men den cirkulerer ikke selv som vare. Den cirkulerer som værdi i den udstrækning, hvori den slides som arbejdsmiddel, nøjagtig ligesom en fixkapital, der som særligt arbejdsmiddel aldrig træder ind i cirkulationen. Banen som transportmiddel udlejes således ikke, men overfører successivt sin værdi til transporttjenesternes værdi, der sælges som

58. Sml. Das Kapital, MEW 24, s. 61/da. 2:1, s. 72.

'blotte varer'. Værdicirkulationen for banens fixkapital er ikke et selvstændigt kredsløb; men den er skjult i totalkredsløbet. Totalkredsløbet er i princippet ikke forskelligt fra de produktive tjenesteydende kapitalers kredsløb i det hele taget:

$$P-V < \begin{matrix} P_m \\ A_k \\ \dots \\ I \\ \vdots \\ n \end{matrix} \begin{matrix} \dots & Pr - P' \\ \left[\begin{matrix} \nearrow & \nearrow \\ \searrow & \searrow \end{matrix} \right] \\ P - K \end{matrix} \quad \text{hvor: } \begin{matrix} Pr = \text{transport}^{58)} \\ K = \text{konsumtion af tjenesten} \\ 1 \dots n = \text{konsumenter} \end{matrix}$$

Den karakter af alment arbejdsmiddel, som banen antager, når banetransporttjenesterne konsumeres kollektivt, modificerer således på ingen måde denne fixkapitals cirkulationsmåde.

Den afgørende forskel i forhold til kapitalistisk drift af en vej er, at jernbanetransportvirksomheden er en *produktiv* kapital.

III. Kapitaliseringsmulighedens skranker og årsagerne til statsliggørelse af de almene produktionsbetingelser

Tese: Den empirisk laveste eller slet ikke tilstedeværende valoriseringsgrad ved tilvejebringelse af almene produktionsbetingelser begrundes ikke en konklusion om en manglende profitabilitet, som iøvrigt ikke kan forklare statsliggørelsen af de almene produktionsbetingelser, men som tværtimod selv må forklares.

Kapitalistisk drift af almene produktionsbetingelser begrænser indenfor mange områder en udvikling i deres omfang og bliver dermed til en skranke for en masse andre kapitalers akkumulation. Dette gælder dog ikke udelukkende for de almene produktionsbetingelser.

8.1. Kortslutningen fra lav valoriseringsgrad til undergennemsnitlig profitabilitet.

Som en fortsættelse af sin fremstilling af værdiens cirkulationsform for det almene arbejdsmiddel under forudsætning af, at det sælges til sin værdi - og umiddelbart efter at have bemærket i en fodnote, at han »i første omgang har udeladt spørgsmålet om profitatens udligning«⁵⁹- påstår Läßle, at hans undersøgelse har vist, »at almene produktionsbetingelser kun vil blive overtaget af kapitalen i tilfælde af, at denne tager til takke med en valorisering, der ligger under den industrielle gen-

59. DL s. 103, note 94.

nemsnitprofit.« Det er Lämples hemmelighed, hvordan man efter at have udeladt profitratedudligningen alligevel kan udtale sig om gennemsnitsprofiten og profitens størrelse.

I modsætning til Altvater, som på en 'råempirisk' måde angiver den manglende profita biliet ved de almene produktionsbetingelser som årsag til statsliggørelsen⁶⁰, søger Lämple disse årsager i det almene arbejdsmiddels lave *valoriseringsgrad* i stedet for at rejse spørgsmålet om årsagerne til den manglende profitabilitet. Lämple begår hermed den fejl umiddelbart at udlede udsagn om profitabiliteten, hvilket kun er muligt på det laveste abstraktionsniveau, hvor produktionsprisen, ikke værdistørrelsen, er udsvingscentrum, ud fra det højere abstraktionsniveau: værdidannelse, valorisering og salg til værdistørrelse. Bortset fra, at Lämple ikke behandler produktion og drift for sig,⁶¹ anfører han som årsager til den lave valorisering kun sådanne, der hverken stammer fra den særlige kollektive konsumtionsform, det angivelige sammenfald af produktion og konsumtion, eller fra deres »specifikke funktion i den samfundsmæssige produktionsproces«. Han angiver derimod årsager, som måske nok som regel kan konstateres empirisk, men som aldrig er formbestemende: Ud over det store, nødvendige kapitalminimum - som iøvrigt ikke uden videre implicerer en lav valorisering, men store krav til kapitalmobilisering⁶² - anfører Lämple udeleligheden og den lange fysiske levetid, som betinger en yderst lang omslagstid (og dermed lav valorisering).⁶³ Dette er momenter, der gælder generelt for et hvilket som helst arbejdsmiddel, ikke blot for det almene - bortset fra kvantitative forskelle. - Og Lämples eneste ikke helt igennem empiriske argument, nemlig at de almene arbejdsmidler »ikke kan fungere som opslugere af ubetalt arbejde under den lange driftsperiode ... (på grund af) deres særlige funktion i den samfundsmæssige produktionsproces« (DL. s. 103) er fuldstændig forkert: De almene arbejdsmidler fungerer helt godt som udsugere af produktivt merarbejde, blot i de produktive konsumenters hænder - lejernes hænder, for så vidt de er produktive kapitalister - og ikke i deres ejeres hænder. Disse

60. Altvater: Om nogle problemer ved statsinterventionismen, *i*: Kurasje 7, især s. 39.

61. Sml. DL s. 103. I forbindelse med producenten nævner Lämple kun den lange driftsperiode, ikke den lave organiske sammensætning og den deraf følgende sådan set *høje* valoriseringsgrad.

62. Bankkapitalens funktion, aktieselskabsformens funktion - kredittens funktion overhovedet - er kapitalmobilisering. Kapitalmobiliseringen kan ku blive til en *strukturel* skranke for kapitaludlæg, hvis kreditvæsenet er uudviklet.

63. DL s. 103: »Årsagerne til den lave valoriseringsgrad og dermed (!) også til vanskeligheden ved at frembringe de almene produktionsbetingelser i kapitalistisk regi ligger altså: 1) i deres stofflige form (et stort udeleligt kapitalminimum og brugsværdiens høje fysiske levetid) ... og 2) i deres særlige funktion i den samfundsmæssige produktionsproces, hvori de ikke kan fungere som opslugere af ubetalt arbejde under den lange driftsperiode.« Se også DL s. 88.

63. DL s. 103: »Årsagerne til den lave valoriseringsgrad og dermed (!) også til vanskeligheden ved at frembringe de almene produktionsbetingelser i kapitalistisk regi ligger altså: 1) i deres stofflige form (et stort udeleligt kapitalminimum og brugsværdiens høje fysiske levetid) ... og 2) i deres særlige funktion i den samfundsmæssige produktionsproces, hvori de ikke kan fungere som opslugere af ubetalt arbejde under den lange driftsperiode.« Se også DL s. 88.

kan dog gennem renten tilegne sig en del af den merværdi, som *deres* kapital i *andres hænder* har ladet de andres produktive arbejdere producere. - Hvis driften af det almene arbejdsmiddel er en selvstændig kapitalinvesteringssfære, kan man overhovedet ikke tale kategorisk om valorisering med hensyn til driftskapitalen, bortset fra det tilfælde, hvor det drejer sig om arbejdsmidler, der både er almene og særlige arbejdsmidler og som konsumeres kollektivt sammen med tjenester. Man kan kun tale om tilegnelse af merværdidelen fra andre produktive kapitaler.

Kapitaler, som ikke valoriseres og ikke kommanderer over en produktion af merværdi, kan sikre sig den gennemsnitlige profit, hvis de udfylder nødvendige funktioner i den samfundsmæssige kapitalens totalreproduktionsproces. Her er der ingen valorisering overhovedet i kategorisk forstand, men lige så lidt, som man kan slutte fra denne omstændighed til umuligheden af kapitalinvesteringer, kan man slutte fra empiriske momenter, der betinger en lav valoriseringsgrad, til en manglende profitabilitet. Gennem udligningen af profitraterne for alle fungerende kapitaler »ophæves« årsagerne til en lav valorisering, hvor ophævelsen i første omgang endda skal forstås som en »negering«⁶⁴. Alle de momenter, der formindsker forholdet mellem årsmerværdi og indskudt kapital (eller årsgævinst efter fradrag af renten), bliver - sådan ser det i hvert fald ud - til »årsager« til at forøge resp. måtte forøge profitmassen, hvis det pågældende kapitaludlæg skal opnå gennemsnitsprofiten. Dette må være forudsætningen, hvis man ikke vil lade sig nøje med tautologier, der forklarer manglende kapitalisering med en vedvarende undergennemsnitlig profit.

8.2 De væsentlige årsager til statsliggørelsen af de almene produktionsbetingelser.

Lige så lidt som man på den ene side kan slutte fra manglende valorisering til manglende profitabilitet, eftersom profitratedudligningen indsnævrer forskellene i valoriseringsgrad - altså »ophæver« eller negerer værdi- og merværdiproduktionens love - kan man på den anden side betragte overskudskapacitet, lang omslagstid og stort fremmedkapitalbehov som garantier for, at gennemsnitsprofiten virkelig opnåes. Det er indlysende, at ethvert kapitaludlæg af *en given størrelse* ikke på langt sigt kan afkaste den gennemsnitlige profit. Netop derfor er der heller ingen grund for en enkeltkapitalist til at opretholde et kapitaludlæg i et om-

64. En lav kapacitetsudnyttelse af f.eks. en jernbane (udelelighed) betyder i første omgang blot, at transportgebyrerne skal være større, hvis den udlagte kapital skal kunne opnå gennemsnitsprofiten. - Noget tilsvarende gælder for en lang omslagstid. Den går også ind i profitratedudligningen. Marx har selv kun analyseret profitratedudligningen med hensyn til forskellen i organisk sammensætning mellem de forskellige produktionsgrene. Men det er indlysende, at princippet om »samme profit på lige store kapitaludlæg« betyder, at forskellene i omslagstid må skulle udlignes. En længere omslagstid forvandles dermed fra en årsag til lavere valorisering til at blive et 'krav' om højere produktionspriser eller leje. - Endelig er det store nødvendige kapitalminimum, der gør, at finansieringen af disse kapitaludlæg kræver en betragtelig fremmedkapital, ligeledes en grund til at skrue den nødvendige produktionspris eller lejerente op i forhold til det branchemæssigt normale niveau.

fang, som ikke afkaster den gennemsnitlige profit. Det eneste metodisk rigtige udgangspunkt må forudsætte dette. Hvis vi fastholder forudsætningen om, at kapitaludlægget skal afkaste den gennemsnitlige profit, så må udlæggets størrelse tilpasses således at vores forudsætning overholdes. Det er netop den proces, der ligger til grund for den virkelige bevægelse. - Hvor vi før fremstillede »ophævelsen« af værdi- og merværdiproduktionens kvantitative love som en negation, må vi nu betragte »ophævelsen« som en »bevarelse«, dvs. udarbejde værdilovens fortsatte, men modificerede gyldighed »efter« udligningen til den gennemsnitlige profit og totalprofitens opspaltning. Der gælder det samme for bytte til produktionspriser som for bytte til værdier, nemlig at bestemte samfundsmæssigt nødvendige proportioner skal opretholdes. For at varerne kan byttes til deres værdi resp. produktionspris kræves, at deres stofflige kvantitet er i overensstemmelse med det samfundsmæssigt *forbrug* - hvilket vil sige et *behov*, som er formidlet af betalingsevnen, altså den betalingsdygtige efterspørgsel.⁶⁵ Dette behov opstår samfundsmæssigt ved et givet niveau i produktivkraftudviklingen ud fra de stofflige proportioner og værdiproportionerne mellem de forskellige investeringsfærer. Gennemsnitsprofiten udtrykker dermed ikke blot en fordeling af merværdien, men også en fordeling af og struktur i det samfundsmæssige totalprodukt som værdiprodukt og stoffligt produkt. I stedet for at forklare statens overtagelse af driften af de almene arbejdsmidler med en manglende profitabilitet, hvorved man lige netop ikke forklarer noget som helst (ud over at kapitaler skal afkaste profit), må man stille følgende spørgsmål: hvorfor kræver kapitalens totalreproduktionsproces som kapitalens totalbevægelse *et omfang* af bestemte almene arbejdsmidler, som er større end det omfang, der gør det muligt for en kapitalinvestering at afkaste den gennemsnitlige profit?

For den enkelte kapital fremstår denne sammenhæng som *den betalingsdygtige efterspørgsel*. I den betalingsdygtige efterspørgsel kommer det, som var indeholdt i selve gennemsnitsprofiten, kun ind som et ydre moment, nemlig den enkeltkapitalistiske profitabilitets afhængighed af den samfundsmæssige totalkapitals reproduktionsproces. Denne omfatter nødvendigvis altid værdimæssig og stofflig reproduktion på samme tid,⁶⁷ endda reproduktion på et stadigt højere niveau under vedvarende forandring af produktionsstrukturen, vedvarende omproportionering af de forskellige sfærer. Den betalingsdygtige efterspørgsel efter en vare og dennes kostpris er intet andet end eksekutorer af denne vedvarende

65. Sml. Grundrisse s. 310: »For at blive omsat i den almene form, skal brugsværdien kun være tilstede i en bestemt kvantitet; en kvantitet, hvis målestok ikke ligger i *det genstandsgjorte arbejde, som den indeholder*, men som fremgår af *dens natur som brugsværdi* og endda som *brugsværdi for andre*.« Behovet for brugsværdien sætter således grænser for bytteværdien, ligesom bytteværdien omvendt sætter grænser for brugsværdien. - Forbrug og behov er dermed forskellige størrelser - en kvantitativ bestemmelse, som 'slår om i kvalitet'. (*Forbrug og behov* er oversættelsen af *Bedarf og Bedürfnis* hhv. O.a.).

66. Se Grundrisse s. 429.

67. Se Das kapital, MEW 24, s. 392/da. 2:2, 506f.

omproportionering og udgligning. - Lad os så betragte denne gennemslagsmekanisme: For at »prisen« for benyttelse af f.eks. en vej kan betales, må den produktive konsument opnå en ekstraprofit ved brug af vejen i mindst samme størrelsesorden som »prisen«; hans ekstraprofit skal endda fremkomme som følge af, at cirkulationen lettes eller udvides⁶⁸, og tillade en kostprisreduktion gennem den herved muliggjorte regionale arbejdsdeling under udnyttelse af specifikke stedbundne fordele⁶⁹. Vejens »pris« er dermed et fradrag i denne ekstraprofit. Jo større prisen er - altså jo lavere antallet af vejbenyttere (lejere) er - desto mindre er den (netto) ekstraprofit, som bliver tilbage til den produktive konsument. Hvis prisen er større, og dermed over den betalingsdygtige efterspørgsel, så er der intet samfundsmæssigt *forbrug* af denne vej, selv om den måske helt igennem kunne opfylde vareproducenternes *behov*. De tidligere anførte momenter, der betinger en lav valoriseringsgrad, forvandles her til momenter, der reducerer det samfundsmæssige forbrug og dermed også omfanget af mulige kapitalinvesteringer i almene arbejdsmidler.⁷⁰ Forbruget halter ikke alene bagefter behovet, men hæmmer også selv *udviklingen* af behovet. Produktionsstrukturen må justere sig efter tilstedeværelsen af f.eks. veje i et omfang, der svarer til den betalingsdygtige efterspørgsel. Et omfang, som går ud over denne efterspørgsel, kunne ganske vist ikke alene tilfredsstille vareproducenternes tilstedeværende behov, men oven i købet selv udfolde behovets omfang, idet en ny produktionsstruktur ville opstå. Men denne produktionsstruktur kan dog på sin side kun opstå under *forudsætning* af netop dette nye omfang. Et vejnet af dette omfang og med denne kapacitet kan ganske vist forøge produktivkræfterne så meget, at det skaber en trafik, som *derefter* f.eks. kunne muliggøre rentable kapitalinvesteringer;⁷¹ men forudsætningen for bygning og kapitalistisk drift af et vejnet af dette omfang er den massetrafik, som det først selv skaber. Kun massetrafikken tillader en så stor nedsættelse af »prisen« på vejbenyttelse, at der kan opstå et samfundsmæssigt forbrug. Denne hæmsko for kapitaliseringen af almene produktionsbetingelser af denne art afsvækkes i løbet af den kapitalistiske udvikling med forøgelsen af de mængder, der skal byttes - i det mindste for de trafikale hovedakser, og en kapitalistisk drift bliver mulig.⁷² Med det masse-mæssige forbrug vokser de fungerende kapitalisters *interesse* i at hindre valoriseringssskranker, der f.eks. kunne opstå gennem en »reprivatisering« af vejnettet.

68. Se Grundrisse s. 429.

69. Produktionens koncentration muliggør en ekstraprofit, der »skyldes den omstændighed, at der anvendes kapital i en større mænde end gennemsnitligt (i forhold til branchen, MF) og at produktionens faux frais dermed formindskes« das kapital, MEW 25, s. 657/da. 3:3, s. 387. I den borgerlige økonomi har »economics of scale« nogenlunde samme betydning.

70. For at forstå hvad dette betyder konkret, kan man tænke på et kapitalistisk drevet postvæsen, der f.eks. begrænser brevomdelingen til en tjenesteydelse for store virksomheder og forvaltningen. (Dette var indholdet af kvantitetens omslag kvalitet i note 65).

71. Sml. Grundrisse s. 430.

72. Sml. afgiftsmotorvejene (der f.eks. i Frankrig drives halvt privatkapitalistisk).

Begrænsningen af omfanget af almene arbejdsmidler, der fungerer som »bytningsens fysiske betingelser«⁷³, skabt af den kapitalistiske drift af dem, står i modsætning til den samfundsmæssige kapitalisatoriske drift, dens propagandistiske og civilisatoriske tendenser⁷⁴ til at udvide cirkulationen, koncentrere produktionen rumligt, forcere den ligeledes rumlige arbejdsdeling, sænke cirkulationsudgifterne og forøge cirkulationshastigheden. »Kapitalen stræber efter sin natur ud over enhver rumlig skranke.«⁷⁵ Alle disse tendenser resulterer i kapitalernes behov for at udvikle omfang af og kapacitet hos de almene arbejdsmidler, der fungerer som bytningens fysiske betingelser, *uafhængigt* af enhver målestok, og det vil i givet fald også sige *ud over* den størrelse, som er sat for de almene arbejdsmidler på et givet udviklingstrin gennem produktionsprisen eller gennem lejerenten. Hinsides denne størrelse er en kapitalistisk drift ikke mulig. *Kapitalistisk drift af disse almene arbejdsmidler bliver til en skranke for den kapitalistiske udvikling*; den enes profit bliver til en hæmsko for alle andres akkumulation - og det ikke kun, som det altid er tilfældet, fordi den enes produktionspris bliver den andens kostpris, men fordi bytningens fysiske betingelser *i særlig grad* er forudsætning for den samfundsmæssige totalkapitals udvidede reproduktion. Ifølge sin indre natur er kapitalen destruktiv overfor alle skranke, »der hæmmer produktivkræfternes udvikling, behovenes udvidelse, produktionsens mangfoldighed og udbytningen af og udvekslingen med natur- og åndskræfter.«⁷⁶ Her viser det sig for selve kapitalen, f.eks. i skikkelse af en vejledjer at: »Den *egentlige skranke* for den kapitalistiske produktion er *kapitalen selv*, nemlig dette: at kapitalen og dens selvvalorisering fremtræder ... som produktionens motiv og formål; at produktionen kun er produktion for *kapitalen* og ikke omvendt produktionsmidler for en stadigt mere udbygget formning af livsproccessen i producenternes *samfund*.«⁷⁷

Det bliver en skranke for alle andre kapitaler som helhed, at én kapital som enhver kapital overhovedet ikke producerer for at tilfredsstille samfundsmæssige behov, men drevet af den ligeså bornerte som umådelige valoriseringstrang. Og netop på grund af deres valoriseringstrang, forlanger alle andre kapitaler som helhed, at der tilvejebringes almene arbejdsmidler i overensstemmelse med deres *behov* og ikke i overensstemmelse med valoriseringstrangen hos *den kapital*, som er udlagt i denne særlige sfære. De kræver tilvejebringelse i henhold til behovet - men ikke et behov, set som *deres* selvvalorisering. Tilvejebringelse af almene arbejdsmidler, ikke ud fra selvvaloriseringen, men ud fra behovet for en valorisering af totalkapitalen bliver følgelig statens opgave. De almene produktionsbetingelser bringes ind i statens regi, når der kræves en fremstilling af dem i

73. Se Grundrisse s. 423. Vi begrænser os i det efterfølgende til almene arbejdsmidler, der fungerer på denne måde.

74. Sml. Grundrisse s. 311ff. og 438ff.

75. *ibid.* s. 423.

76. *ibid.* s. 313.

77. Das Kapital, MEW 25, s. 260/da. 3:2, s. 329.

større omfang (og dermed af en anden kvalitet) end det omfang, der muliggøres af kapitaludlæg, som skal indgå i profitraternes udligningsproces. Årsagerne til, at de er nødvendige i større omfang, hænger ikke *nødvendigvis* sammen med deres karakter af *almen* produktionsbetingelse, altså deres specifikke konsumtionsform. Den særlige konsumtionsform, der gør dem til *almene* produktionsbetingelser, kræver ganske vist en bestemt kapitalform for så vidt angår de middelbare almene arbejdsmidler, nemlig den lejevarende kapital.

Denne helt å benlyst parasitære kapitalform bliver utvivlsomt til en særlig hæmsko for udviklingen af disse middelbare, almene arbejdsmidlers omfang (og kvalitet), hvis de skal drives kapitalistisk,⁷⁸ ligesom de empiriske momenter, der betinger en lav valoriseringsgrad, forvandles til momenter, der begrænser deres omfang. Disse to momenter er begge vigtige, men kun skærpente momenter, ikke den væsentlige årsag. Bestemmelsen som almen produktionsbetingelse følger overhovedet ikke »af deres *funktion i den samfundsmæssige produktionsproces*« (DL). Derimod nødvendiggør deres brugsværdifunktion et omfang, som ikke kan tilvejebringes kapitalistisk. *Den væsentlige årsag* til, at de *under visse omstændigheder* tilvejebringes af staten, skal søges i deres funktion som forudsætning for den samfundsmæssige totalkapitals udvidede reproduktion, hvor de i særdeleshed er nødvendige forudsætninger.⁷⁹ Hermed følger også den særligt gode mulighed for en *politisk* løsning af interessemodsatningen med hensyn til den store masse af kapitaler. Denne funktion er dog ikke specifik for de almene produktionsbetingelser. Særlige produktionsbetingelser kan gøres statslige af lignende grunde. Dette betyder, at de økonomiske årsager til statsliggørelsen af de almene produktionsbetingelser gælder i forskellig grad for *alle* reproduktionsnødvendige kapitalinvesteringssfærer, afhængig af deres rolle i reproduktionsprocessen. Det har vist sig, at en objektiv, men »uskarphed« totalkapitalinteresse ikke er tilstrækkelig til at gennemføre en faktisk statsliggørelse af disse produktionsbetingelser. Statsliggørelsen sker desuden ud fra *politiske* konstellationer og koalitioner, som muliggør, at den store masse af kapitalers interesser kan sættes igennem overfor interesserne hos kapitalen i den pågældende investeringssfære.

78. Det er vigtigt at fastholde dette, fordi her ligger årsagen til at middelbare almene arbejdsmidler bliver statsliggjort med langt større sandsynlighed end de arbejdsmidler, der er bundet til tjenester og

b) at driften i førstnævnte tilfælde med stor sandsynlighed foregår a fonds perdu, mens det i sidstnævnte tilfælde sker som en omkostningsdækkende drift.

79. Her falder vi ikke tilbage til det tidligere forkastede funktionelle begreb for de almene produktionsbetingelser; dette begreb forstår produktionsbetingelsernes rolle i reproduktionsprocessen som en rent ydre rolle. - Den tilsyheladende unøjagtighed i vores bestemmelse (»i særlig grad«) modsvarer en real »uskarphed«. Historiske, nationalt politiske momenter kan være udslagsgivende her, selv om de ikke er den væsentlige grund. Staten overtager kun frembringelsen af de almene produktionsbetingelser »under visse betingelser« som Lápplé siger (s. 104), ganske vist uden begrundelse.

9. Statsliggørelsens virkninger på totalkapitalens akkumulationsrate

Man kan ikke uden videre konkludere ud fra en 'statisk-komparativ' eller kun strukturel analyse, der fradrager merværdidelen et sted og adderer dem et andet sted, at ved en statslig overtagelse af driften af de almene arbejdsmidler a fonds perdu »får totalkapitalen indskrænket sine akkumulationsmuligheder« (DL. s. 119)-altså at akkumulationsraten som sådan må falde. For det første må denne type analyse udfoldes langt mere kompliceret, da man må skelne mellem en række mulige kombinationer.⁸⁰ For det andet er en strukturel analyse uegnet til at bedømme statsliggørelsens virkninger på akkumulationsraten, fordi den abstraherer fra reproduktions-sammenhængen og dennes bevægelse og fra udvekslingen mellem de forskellige kapitalinvesteringsfærer overhovedet, ligesom den også kun bestemmer totalkapitalens akkumulations*mulighed* som en abstrakt mulighed, ikke som en virkelig. Hos Läßle bestemmes akkumulationsfondet som en reststørrelse ud fra størrelsen af de nødvendige merværdifradrag, hvor disse, dvs. størrelsen af det ureproduktive revenu, omvendt burde bestemmes ud fra totalkapitalens mulighed for at forvandle realiseret merværdi til virkelig kapital. Hvis Läßle har ret - og selv den borgerlige økonomi har lige siden Keynes indrømmet, at kapitalen selv kan være en skrank for akkumulationen, at »opsparing« altså ikke er lig »investering« - så kunne overakkumulation af kapital ikke forekomme,⁸¹ og så ville Say's harmoni herske for altid. Det er således en forkert abstraktion at sige, at »det samfundsmæssige revenu, som staten råder over gennem skatteopkrævningen etc., udgår af den akkumulationsduelige merværdi« (DL s. 113), når den virkelige akkumulationsmulighed uden statsudgifter til bestemte formål, f.eks. frembringelse af almene produktionsbetingelser, ville være langt mindre end den kan blive gennem en forøgelse af statens revenu og bestemte statsudgifter, der er tilpasset med hensyn til stofflig kvalitet til den kapitalistiske reproduktionsproces' behov for så vidt reproduktionsprocessens indre modsigelser overhovedet gør dette muligt. Forbedrede muligheder for at forvandle merværdi til kapital igen er jo netop det egentlige formål med afkapitaliseringen af bestemte områder, nemlig en opretholdelse eller udvikling af disse områder i et større omfang, end kapitalen selv er i stand til. Dette er helt bestemt en yderst modsigelsesfuld proces: Jo mere staten kan gennemføre en resultatrig »vækstorienteret infrastrukturpolitik«, jo mere den forbedrer muligheden for at de producerede merværdimasser igen kan fungere som kapital, desto større bliver kapitalernes politiske pres for en nedsættelse af statsandelen. Jo mere effektiv statens politik tjener

80. Man må skelne mellem: a) 'parasitær'/merværdiproducerende; b) frembringelse; stat/kapital; c) driftens art: a fonds perdu/omkostningsdækkende; d) virkninger i investeringsperioden/ efter investeringen; e) den samme/større statslig fremstilling i forhold til privat; f) virkningerne for totalkapitalen/ for totaliteten af andre kapitaler.

81. Sml. Das Kapital, MEW 25, s. 361/da. 3:2, s. 455f. samt Theorien ..., MEW 26.2., s. 497ff.

kapitalens valoriseringstrang, desto ringere bliver dens muligheder tendentielt for at fortsætte således - desto større bliver den såkaldte »offentlige fattigdom«. Det virkelige omfang, i hvilket staten virkeligt tilvejebringer forudsætninger for den økonomiske produktion under disse omstændigheder og stillet overfor mangedoblede krav om statsligt tilvejebragte forudsætninger, kan således nærme sig det omfang, som kapitalen selv er i stand til at frembringe. I disse tilfælde kræver kapitalen derfor reprivatisering.

Oversat af Jens Brinch

Bøger om statsteori fra Kurasjes Forlag

Inger Bonnesen og Anne Thøger: Den kapitalistiske stat og dens funktioner En bog om marxistisk statsteori

»Dette speciales formål er at foretage en almen bestemmelse af den kapitalistiske stat - en bestemmelse, der relateres til, ja udspringer af det kapitalistiske samfunds grundlæggende modsætninger og bevægelseslove. Denne almene bestemmelse af statens begreb foretages med henblik på en konkretisering af en række af den højtudviklede kapitalistiske stats funktioner. Vi må dog understrege kraftigt, at det ikke er vores intention at foretage en konkret analyse, men udelukkende at levere et teoretisk bidrag til den marxistiske statsteoridiskussion. Dette bidrag er selvfølgelig ikke originalt i den forstand, at det er en egen selvstændig statsteori; det er inspireret af og bygger videre på hidtidige bidrag.«

176 sider; 22,00 kr.

Dieter Läßle: Staten og de almene produktionsbetingelser

Se kritikken af denne bog i KURASJE nr. 11 side 86 til 99 og i dette nummer af KURASJE side 96 til 125, men læs også bogen selv.

143 sider; 17,00 kr.

Begge bøger kan bestilles ved indsættelse af beløbet på giro 7 16 60 44 eller købes i din lokale bogcafé.